

Зборник радова

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
КУЛТУРА, НАТАЛИТЕТСКА ПОЛИТИКА
И ДЕМОГРАФСКА РЕПРОДУКЦИЈА
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ**

Приредио и предговор написао
др Љубиша Митровић, професор емеритус



Филозофски факултет у Нишу
Ниш 2013.

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Руководилац издавачке делатности
Проф. др Бојана Димитријевић

Рецензенти
академик Владислав Стефановић
Проф. др Петар Голубовић
Проф. др Вјекослав Бутиган

Програмски одбор Научног симпозијума
Академик Владисав Стефановић
председник, управник Центра за научноистраживачки
рад САНУ и Универзитета у Нишу
Академик Љубиша Ракић
потпредседник САНУ
Академик Драган Шкорић
САНУ, председник Одбора за проучавање села, Београд
Академик Драгослав Маринковић
САНУ, почасни председник
Националног комитета за биоетику
Проф. др Драган Жунић
редовни професор Факултета уметности, Ниш
Проф. др Љубиша Митровић
професор емеритус Универзитета у Нишу
Др Мирјана Рашевић
директор Института друштвених наука, Београд
Проф. др Драгана Захаријевски
редовни професор Универзитета у Нишу, управник Центра за социолошка
истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу
Проф. др Драгољуб Ћорђевић
редовни професор Универзитета у Нишу
Проф. др Ђура Стевановић
директор Завода за проучавање села, Београд
Проф. др Петар Голубовић
редовни професор Универзитета у Нишу, у пензији
Др Сузана Марковић
доцент Универзитета у Нишу

Секретар Одбора
Светлана Станојевић
секретар у Центру

Анкица Шобот
Институт друштвених наука, Београд

РОДНЕ УЛОГЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ НИСКОГ НИВОА РАЂАЊА

Сажетак: Кључним детерминантама врло ниског нивоа фертилитета у савременим државама сматрају се родне улоге и карактеристике родног односа. Разноврсна емпиријска грађа потврђује позитивну везу између нивоа фертилитета и достигнутог степена родне једнакости. Пораст нивоа образовања и запосленост жена пружају већу сигурност животног стандарда породице и могућности за квалитетније услове живота. Родна једнакост је вредност уграђена у политике усмерене ка подстицању рађања, имплицирајући њену примену у пракси родитељства, као и у подстицању једнакости у погледу запослености и професионалног живота. У Србији преовладава традиционална подела улога и родитељство је пре свега обавеза и одговорност жене. Пораст образовног нивоа и промене у социо-професионалној структури женског становништва нису праћене променама родног односа унутар породице. Такође, незапосленост жена и економска несигурност могу негативно утицати на одлучивање о броју деце.

У овом раду подвучена је важност родне неравноправности као фактора врло ниских репродуктивних норми, не оспоравајући потребу за расветљавањем деловања конкретних мера у одређеним социо-економским и демографским околностима.

Кључне речи: низак фертилитет, родитељство, пронаталитетна политика, родна равноправност

Увод

Ниво рађања испод потреба просте репродукције становништва више од пет деценија обележава демографски развој Србије (без података за АП Косово и Метохија). Тенденција пада стопа фертилитета повремено је прекидана краћим периодима стагнације или блажих осцилација, али феномен недовољног рађања се континуирано продуковао. Упозорења демографа како о ефектима, тако и о тежини решавања овог питања подстакла су и на доношење одређених политичких мера у циљу подстицања рађања. Међутим, ниске репродуктивне норме су и даље проблем демографског развоја Србије, који се заправо продубљује. Наша земља се

приближила европским државама у којима се бележе најниже вредности стопа укупног фертилитета.

У истраживањима условљености врло ниских репродуктивних норми већ дужи низ година значајно место припада родним улогама и карактеристикама родног односа у конкретном социо-економском, културном и демографском окружењу. Поред тога, оно што је још важније, јесу искуства држава које су постигле највише стандарде у родној једнакости и у којима се бележе стопе рађања око двоје деце по жени у фертилном периоду, што су највише вредности у европским оквирима. Отуда идеја да се у контексту размишљања о детерминантама врло ниских стопа рађања, као и о ефикасним пронаталитетним политикама, подвуче важност родних улога и родне равноправности. Инсистирање на родном односу као једном од кључних аспеката репродуктивног понашања није новина у нашој социологији и демографији. Та истраживачка сазнања чине релевантну основу главне идеје овог рада, као сегмент слике о карактеру родног односа унутар породице и у реализацији родитељства. У комбинацији са истраживачким резултатима из других држава, са сазнањима која се тичу искустава примене појединих мера политике у прилог рађања, али и резултатима потребних новијих истраживања која се тичу утицаја родне неравноправности на одлучивање о рађању у нашој земљи, ствара се релевантна грађа у функцији доношења адекватних и ефикасних политичких одговора на проблем врло ниских стопа рађања.

Када су у питању регионалне специфичности, једнаку пажњу привлаче демографски аспект, социо-културолошке и економске карактеристике, као и сам карактер родног односа. Иако у Србији не постоје значајније регионалне разлике у висини стопа фертилитета, не значи да није потребан опрез у тумачењу утицаја родних улога на одлучивање о родитељству и рађању. Социо-демографске особености женског становништва, њихов друштвени положај, ставови у погледу родне равноправности, спремност на равноправну поделу послова и једнаку одговорност унутар породице, чине важан оквир који је потребно додатно истражити када је у питању дефинисање конкретних мера у функцији ревитализације рађања у одређеном региону.

Стопе фертилитета: Србија и Европа

Ниво рађања испод двоје деце по жени у фертилном периоду забележен је у другој половини 1960-их у централној Србији и у Војводини. Крајем последње деценије 20. века пад фертилитета се интензивира, па су за свега неколико година вредности стопе снижене више него током неколико претходних деценија. Са 1,7 почетком 1990-их, стопа достиже

вредности од око 1,4 детета по жени у фертилном периоду, на крају ове деценије. Почетком 2000-их бележи се краткотрајни благи пораст нивоа рађања, али на крају прве и почетком друге деценије 21. века стопа фертилитета поново је на нивоу од око 1,4 детета по жени у фертилном периоду, што је испод нивоа рађања у државама ЕУ (1,6). Стопа фертилитета у Србији одговара вредностима стопе у Италији, Шпанији, Португалу и Грчкој, а нижа је него у скандинавским, као и у још неким развијенијим европским државама (Белгији, Холандији, Француској и у Ирској), у којима се у просеку рађа око двоје деце по жени у фертилном периоду.

У Србији не постоје значајније регионалне разлике у погледу нивоа рађања, мада је 2011. године стопа нешто нижа у јужној и источној Србији (1,28 детета по жени у фертилном периоду), него у Београдском (1,41), као и у региону Шумадија и западна Србија (1,36). Висина фертилитета и просечна старост рађања забележени у јужној и источној Србији, доводе нас до занимљивог запажања, у погледу везе између броја рођене деце и старости почетка рађања. Одлагање рађања, односно пораст просечне старости почетка рађања се сматра једним од важних демографских фактора ниског фертилитета. Међутим, у случају јужне и источне Србије забележене су најниже стопе фертилитета и ако жене овог региона, у односу на жене из осталих региона, нешто раније започинју са рађањем. Просечна старост жена при рођењу првог детета у Јужној и Источној Србији 2011. износила је 26,3 године, што означава ранији почетак рађања него што је то на нивоу Србије у целини (27,5 године). Међутим, и поред ове чињенице, феномен недовољног рађања је израженији у јужној и источној Србији него у осталим регионима. Ниво рађања је у 2011, био 36% нижи од оног који је потребан за просту замену генерација, и поред тога што женско становништво овог региона започиње са рађањем за око три године раније него жене у Београду (30,3 године), региону у којем је стопа фертилитета била за 29,5% нижа од нивоа којим се обезбеђује проста репродукција.

Према подацима Пописа становништва Србије 2011. увиђају се још неке специфичности репродуктивног модела јужне и источне Србије. У поређењу са осталим регионима, овде је најмањи проценат жена које нису рађале (22,2%), нижи него на нивоу Србије у целини (25,7%).²⁰ Међутим, јужна и источна Србија одликује се и неповољним показатељима репродуктивног понашања, нешто чешће него неки други региони. Нерађање деце вишег реда рођења, чешће је карактеристика репродуктивног понашања жена овог региона него у Војводини и жена у Шумадији и западној Србији. Процент жена старости 15 и више година које су родиле троје

²⁰ У региону Шумадија и западна Србија 23,5%, У Војводини 25,6%, а у Региону Београд 31,5% жена старости 15 и више година није рађало.

или више деце већи је него на подручју београдског региона (11,6% у односу на 8,7%), али не и у односу на њихов удео међу женама у Војводини (12,0%), као и међу женама у Шумадији и западној Србији (14,7%).

Стопа укупног фертилитета у Србији 2011. од 1,36 детета по жени у фертилном периоду је једна од најнижих у Европи. Ниво рађања је једино нижи у појединим бившим социјалистичким државама (Летонија, Пољска, Молдавија, Румунија), а најниже стопе су регистроване у Мађарској (1,23). Пажњу привлачи Литванија, држава која је 2011. достигла ниво рађања од 1,76 детета по жени у фертилном периоду, док је 2002. забележена најнижа вредност (1,23) након пада с почетка 1990-их.

Родна неравноправност као оквир ниских репродуктивних норми

Достизање врло ниских стопа рађања, побудило је пажњу истраживача за разоткривањем специфичних фактора, који се непосредније тичу услова реализације родитељства и нису само економске приорде. Резултати новијих истраживања сведоче о сложености детерминистичке основе и о културолошким специфичностима у погледу решавања овог демографског питања. Ниво рађања којим се не обезбеђује проста репродукција становништва јесте важно друштвено питање чије решавање имплицира потребу за истраживањима у циљу што дубљег разумевања фактора репродуктивног понашања у савременим условима живота, као и сагледавања ефеката појединих мера у прилог рађања.

Током последње деценије 20. века у фокус истраживања постављају се родне улоге и карактеристике друштвеног положаја жене, као релевантни оквири репродуктивног понашања и одлучивања о броју деце. У том контексту, врло низак ниво фертилитета сматра се последицом неприлагођености економских и социјалних институција родној равноправности, које својим функционисањем заправо омогућавају опстанак модела породице у којој је мушкарац главни хранилац, а жена се не препознаје као индивидуа, већ као мајка и као члан породице (McDonald, 2000). Фаворизовање таквог модела породица није у скалду са променама у друштвеном положају жене имплицираном образовним и економским карактеристикама. Једна од суштински важних промена које се тичу фертилитета, јесте управо понашање жена у погледу образовања, изласка на тржиште рада и професионалне оријентације. У том контексту, поставља се питање „цене“ коју родитељство доноси у погледу положаја жена на тржишту рада, сигурности и висине зарада.

McDonald (2000) скреће пажњу и на промене у ставовима и понашању млађих генерација мушкараца, релевантне за репродуктивно пона-

шање. Прихватањем родне једнакости као вредносне оријентације и као принципа организације свакодневног живота, промењена су и њихова размишљања о родитељству и о родним улогама. Они запосленост жене перципирају са становишта материјалне сигурности породице у целини, а редуковање зараде као опцију која значајно може да угрози подизање деце. Отуда се одсуство родне равноправности види као могући, све важнији разлог одлагања или чак и одустајања од рађања. То говори о неопходности институционалне подршке родној равноправности и у смислу реализације родитељства. Рушење модела породице у којем је мушкарац главни хранитељ је конзистентно постављању родне равноправности као једног од темељених друштвених принципа, што би требало да има и позитивне ефекте са становишта нивоа рађања (McDonald, 2007).

На основу истраживања ниских репродуктивних норми из перспективе родних улога, може се препознати неколико питања, суштински важних за оквир успостављања политике у прилог рађања. Социо-економске карактеристике женске популације, родно асиметрична подела улога унутар породице, институционална подршка родитељству, усклађивање запослености и породичног живота, као и питање ефеката на одлучивање о рађању када је реч о конкретним мерама које се тичу родне равноправности, још увек представљају изазове и истраживачима и креаторима политика. Асиметричност родних улога унутар породице у Србији регистрована низом истраживања, представља неповољно окружење из перспективе одлучивања о рађању, а искуства држава које су постигле највише стандарде родне равноправности и у којима стопе фертилитета бележе највише вредности на европском нивоу, указују на важност родног аспекта у решавању проблема недовољног рађања (Шобот, 2012).

Економска активност жена и репродуктивно понашање

Подизање образовног нивоа и излазак жена на тржиште рада одвијали су се паралелно са падом стопа рађања, што ова два процеса сврстава у групу важнијих узрока промена репродуктивног понашања, које су резултирале рађањем мањег броја деце. Двострука оптерећеност запослених жена и тешкоће у погледу усклађивања родитељства и професионалне улоге, препознају се као релевантни фактори одлучивања о броју деце. Међутим, имајући у виду резултате новијих емпириских истраживања, веза између запослености жена и висине фертилитета може се посматрати у другачијем смеру. Запосленост жене не треба априори схватати као фактор који носи неповољне импликације са становишта одлучивања о рађању. Економску сигурност и независност жене потребно је посматрати

као позитивне оквире одлучивања о рађању, па у том смислу и као важне аспекте политика усмерених ка подстицању рађања у савременим државама. Социо-економске карактеристике женског становништва важне су као оквир репродуктивног понашања које се одивја у контексту еманципацијских процеса и савремених услова живота.

На основу истраживања везе између запослености жена и висине фертилитета у земљама OECD-а, дошло се до сазнања да је најизраженији пад нивоа рађања регистрован у државама са ниском укљученошћу женске радне снаге, у којима се инсистирало на породичним вредностима и друштвеним нормама којима је женама приписана главна улога у подизању деце (Engelhardt and Prskawetz, 2004). Незапосленост жена јесте заправо један од релевантних фактора ниских репродуктивних норми, а високо вредновање породице и широка прихваћеност породичног живота нису довољни за пораст стопа рађања, у условима неадекватне институционалне подршке и одсуства родне једнакости.

Дакле, могло би се рећи да је из перспективе пронаталитетне политике важно питање сигурности у погледу запослености жена и њене економске независности. У многим европским државама постоје модалитети запослености чији је циљ да се женама омогући да обављају плаћене послове и да буду посвећене подизању деце. Међутим, уочени су негативни ефекти у погледу економског положаја жене и продубљивања економских родних неједнакости, што би могло да има негативне конотације у погледу одлучивања о рађању.

Модел запослености који омогућава да се плаћени посао обавља током дана у скраћеном времену („part time work“), показао се као ефикасан са становишта пораста економске активности жена, али ефекти у погледу нивоа рађања могу бити различити (Del Boca, Pasqua i Pronzato, 2005). Када се овај модел запослености нуди као једна од опција, привремено изабрана, утицај на ниво рађања не мора да буде негативан. У том погледу важни су доступност јавних сервиса за бригу о деци и политика симултаног подстицања и фертилитета и економске активности жена (што је случај у Француској и у Нордијским државама).

Међутим, политике које материнство и запосленост усклађују тако што приоритет дају улози мајке („mother-friendly policies“) не само да продубљују економску неједнакост жена и мушкараца, већ продубљују економски јаз између жена, с обзиром на њихов статус у погледу рађања (Mandel i Semyonov, 2005). Ове политике на одређени начин доприносе редуковању оптерећености запослених жена, али ограничавају њихове професионалне могућности и обављање боље плаћених послова.

Повратак жена на посао након коришћења одсуства ради подизања деце, условљено је могућим институционалним и законским решењима у погледу права коришћења одсуства, као и у погледу усклађивања запос-

лености и родитељства. Уколико окружење подстиче да се жене више тржишно понашају, а не да се опредељују за типично женске послове и мање престижна занимања, мање ће бити заступљено питање редуковања зарада јер је оно последица врсте послова које најчешће обављају жене и чешћег избора краћег радног времена (Gangl i Ziefle, 2009).

У феминистичком дискурсу сагледава се начин на који се политике према породици баве репродукцијом, јер је то кључно за конструкцију женине независности или продуковања њене зависности (Neyer, 2006). Поставља се питање да ли се те политике баве женом као индивидуом, која је између осталог и родитељ, или само као партнерком која подржава мушкарца. Најделотворнијима у пракси показале су се политике које подстичу запосленост жене и олакшавају бригу о деци, док политике које дају могућност за дуже одсуство продукују неравноправну позицију на тржишту рада, у поређењу са мушкарцима (Neyer, 2006: 12).

Анализа политика усмерених ка подстицању рађања показала је да ефекти примењених мера зависе од културног и друштвеног контекста, као и од развијености и примењивости других мера, међу којима се посебно истиче могућност повратака на тржиште рада и запошљавање жена након коришћења одсуства (Neyer, 2006: 16). Посебно неповољна је околност када се покlope недостатак сервиса за бригу о деци, ниски бенефити и родно сегрегирана политика на тржишту рада, при чему право коришћења дужег продиљског одсуства није довољно ефикасна мера. Овакав сплет околности заправо се сматра сигналом да је врло тешко ускладити материнство и посао, што отежава или готово у потпуности онемогућава економску независност жена. Коначни исход јесте редукација рађања. Из тог разлога, сматра се да ће бољи ефекат донети паралелна реализација политика усмерених ка запошљавању, економској сигурности и ка родној једнакости, него што је то случај са резултатима експлицитне фертилитетне политике фокусиране на породицу.

Усклађеност рада и родитељства и могућност професионалне промоције жена, један су сегмент политика, док се други тиче успостављања уједначеније поделе обавеза унутар породице које се тичу подизања деце и послова у домаћинству. Утицај конфликта улога и родне неједнакости у домаћинству на одлучивање о рађању посебно је изражен у условима интензивне „двоструке“ оптерећености запослених жена и недовољне развијености сервиса за бригу о деци (Mills и др., 2008). У прилог важности родне равноправности као фактора у функцији подстицања рађања, говори чињеница да су образованије жене чешће исказивале спремност да се у скорој будућности одлуче на рађање још једног детета, због њихових преговарачких капацитета за успостављање уједначеније поделе послова и одговорности унутар породице, веће спремности њихових партнера да то прихвате, али и због повољнијих финансисјких могућности да приуште помоћ у кућним пословима.

Различитост искустава у погледу реализације родитељства имплицира и родне разлике у погледу перцепција позитивних и негативних аспеката, као важног сегмента будућег репродуктивног понашања. Мада оба пола јасно перципирају „добити“ и „цене“, жене знатно чешће од мушкараца уочавају негативне импликације, док мушкарци опажају ниже „цене“ родитељства и очекују више добробити него жене (Liefbroer, 2005). Као најчешћа негативна очекивања жене су наводиле смањене могућности у погледу професионалне каријере, ограничења њихове индивидуалне аутономије, па тек онда смањење потрошачких могућности. Дакле, у перцепцији ограничења имплицираних реализацијом родитељства, из женске перспективе најважнија је могућност усклађивања родитељства и изазова које доноси изабрана професија, док промене у начину живота и финансијска ограничења имају мању важност.

Србија: родитељство, родне улоге, образовање и запосленост

Током 1990-их у Србији је спроведено више истраживања у прилог расветљавању детерминистичке основе фертилитета недовољног за просту репродукцију становништва, фокусирајући се на родитељство и поделу родних улога унутар породице. Непосредно родитељско искуство у контексту свакодневног живота породица са децом, препознаје се као један од круцијалних чинилаца одлучивања о рађању.

Промене које доноси родитељство важне су за репродуктивно понашање млађих генерација, а високо образоване жене чешће од других као један од важних животних циљева наводе професионалну каријеру (Рашевић, 1995). При одлучивању о рађању другог детета препознају се утицаји родног односа и процена могућности да се ускладе породица и професија. Дакле, положај жене и родна равноправност нису суштински важни за одлуку о уласку у родитељство, али добијају на важности као фактори одлучивања у погледу будућег репродуктивног понашања.

Традиционална подела улога унутар породице имплицира различитост материнства и очинства, манифестовану на нивоу потреба, ресурса, активности, степена и начина задовољавања потреба деце (Благојевић, 1993). Конфликт улога је пре свега одредница материнства које доминира у реализацији низа активности усмерених на бригу о деци. Супротно од тога, време које очеви проводе са децом претежно се проводи у забави и игри.

Када је реч о нешто старијем узрасту деце различитост активности и неједнакост у погледу времена које се проводи у родитељским обавезама, манифестује се у нешто другачијем облику, али је и даље јасна дистинкција између материнства и очинства (Петровић, 1994). Материнство им-

плицира значајан део времена који се проводи у пословима припремања obroka, хигијени и бризи о низу других потреба. Најчешћа активност очева код деце школског узраста јесте помоћ око домаћих задатака, при чему је њихова ангажованост чешћа у случају образованијих жена и у породицама које имају више од једног детета.

У Србији крајем 1990-их доминира жртвени модел родитељства, који имплицира трошење пре свега женских ресурса у свакодневним родитељским активностима, независно од образовног нивоа жене (Благојевић, 1997). Друштвена припадност и вредносне оријентације обликовале су одређене типове, али у сваком од њих доминирају ангажовање и трошење женских ресурса. Високо образованим женама, којима је својствена модернистичка вредносна оријентација, дете је извор задовољства, а као последица конфликта улога, уместо жртвовања јавља се осећање кривице. У условима ограничености економских ресурса и адекватне друштвене подршке родитељству и положају жене, потреба за родитељством реализује се рађањем једног или евентуално двоје деце. С обзиром да овакво репродуктивно понашање није у складу са ставовима о жељеном броју деце, сматра се да су ниске репродуктивне норме реакција жена на ограничења друштвене приорде која проистичу из непостојања адекватне институционалне подршке родитељству и њиховом друштвеном положају.

Резултати емпиријских истраживања упућују на постојање простора за примену пронаталитетне политике. Верификовани су високо вредновање брака, породичног живота и перцепција родитељства као једног од најважнијих животних циљева (Рашевић, 1995), дисонантност између жељеног и реализованог броја деце која представља одређену правилност у репродуктивном понашању на нашем простору (Благојевић, 1997), али и као питање које се налази пред генерацијама које су на почетку реализације ових животних улога (Кубуровић, 2003). Интервенција у прилог подстицања рађања значи одговорност, не само у циљу покушаја да стопе рађања досегну, или бар буду што ближе вредностима потребним за просту репродукцију становништва, већ и из угла индивидуалних потреба за реализацијом родитељства. Ниске репродуктивне норме у Србији не сматрају се последицом модернизацијских процеса индивидуализације, јачања хедонизма и усредсређености на сопствени квалитет живота, већ су последица ограничених могућности за квалитетније услове живота и неповољног положаја жене у породици и у друштву (Благојевић-Хјусон, 2012: 30).

У Србији постоји јасна родна разлика у погледу коришћења времена током просечног дана, у врстама активности и у оптерећености свакодневним обавезама унутар породице (РЗСС, 2012). У поређењу са просечним даном мушкараца, жене више времена проводе у обављању неке врсте послова (плаћени и неплаћени), а мање времена у слободним активнос-

тима или задовољењу личних потреба. Жене су више од мушакраца ангажоване у пословима везаним за домаћинство, независно од тога да ли су оне незапослене или запослене. Пажњу привлачи положај запослених жена, посебно поредећи га са запосленим мушкарцима. Мада запослене жене нешто мање времена проводе у обављању неплаћених послова него што је то случај са незапосленим женама, ова разлика је израженија када је у питању дистрибуција времена између запослених и незапослених мушкараца. Обављање неплаћених послова унутар домаћинства више је обележје запослених жена него незапослених мушкараца.

Разлика између жена и мушкараца је још израженија када се посматра време проведено у активностима за бригу о деци до 6 година старости (РЗСС, 2012: 43–44). Ово је и даље поље претежене ангажованости жена које у различитим пословима везаним за бригу о деци, у просеку дневно проведу нешто више од седам сати, што је за око три сата дуже у односу на мушкарце. Родна разлика се посебно испољава у одређеним активностима. То су брига о деци као главна активност и обављање кућних послова, уз присуство деце, као претежно женске активности. За разлику од жена, мушкарци се нешто више баве децом током слободног времена, кроз различите активности.

Најновија истраживања упућују на одређени степен слабљења идеје о „жртвеном микро матријархату“, али модел поделе улога у активностима са децом није суштински промењен и терет родитељства у Србији још увек претежно носе жене (Благојевић-Хјусон, 2013: 107). Уочава се пад распрострањености ставова о безусловном жртвовању родитеља за своју децу и ширење ставова о томе да родитељство не значи занемаривање личних потреба и амбиција, посебно приступи код млађих генерација жена. Такође, понашање жена у погледу образовања које резултира не само порастом удела високо образованих, већ и чињеницом да су оне више од мушкараца окренуте терцијарном образовном нивоу (Шобот, 2010), јесте важан сигнал политици подстицања рађања. Пораст високо образованих жена током прве деценије 21. века регистрован је и у региону Јужне и Источне Србије. Готово 14% женске популације 15–64 године 2011. имало је терцијарни ниво образовања, што је за око пет процентних поена више него 2002. године.

Међутим, економска активност женског становништва Јужне и Источне Србије одликује се нешто неповољнијим показатељима у односу на подручје града Београда и регион Шумадије и Западне Србије. У овом региону је током 2009–2011 мање од 50% женског становништва радног узраста (15–64 године) било економски активно, а неповољност економских позиција још је видљивија кроз запосленост, односно незапосленост. Стопа запослености жена у јужној и источној Србији је била нижа него у друга два поменута региона, а од 2008. разлика се продубљује. Стопа за-

послености жена 15–64 године од 2008. до 2011. смањена је за око десет процентних поена, па је 2011. тек нешто више од једне трећине жена радног узраста било запослено. Изузетно је неповољан економски положај младих жена (15–24 године). Близу две трећине женског становништва 15–24 године које су тражиле посао било је незапослено.

Родна једнакост је постављена као развојни циљ српског друштва. Међутим, постизање родне равноправности у пракси породичног живота, захтева конкретне промене у понашању када су у питању оба пола. Из перспективе пронаталитетне политике утемељене на принципима родне равноправности, то је један од неопходних корака. Други, не мање важан, јесте стварање услова да се реализацијом родитељства што мање угрози професионална каријера, када су у питању и жене и мушкарци. Ово су заправо два међусобно повезана аспекта у стварању једнаких шанси за жене и за мушкарце. Један се тиче реализације родитељства и једанких шанси за активну улогу у подизању деце, а други једнаких шанси за економску независност и постизање професионалних резултата. Друштвена подршка у оба смера, у условима високог вредновања деце и породичног живота, могла би да буде пресудан услов за промене у репродуктивном понашању које би резултирале већим стопама фертилитета.

Литература

- Благојевић, Марина. 1993. „Млади и родитељство: ка дезидеологизацији родитељства“, *Социологија*, бр. 3
- Благојевић, Марина. 1997. *Родитељство и фертилитет: Србија деведесетих*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.
- Благојевић-Хјусон, Марина. 2012. *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви*, Београд: Програм Уједињених нација за развој – Публикум.
- Благојевић-Хјусон, Марина. 2013. *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*. Београд: Програм Уједињених нација за развој – Публикум.
- Del Boca, Daniela, Silvia Pasqua and Chiara Pronzato. 2005. "Fertility and Employment in Italy, France and UK". *Labor* 19 (Special Issue): 51–77.
- Gangl Markus i Andrea Ziefle. 2009. "Motherhood, Labor Force Behavior, and Women's Careers: An Empirical Assessment of the Wage Penalty for Motherhood in Britain, Germany, and United States". *Demography*, No 2, p. 341–369.
- Engelhardt, Henriette i Alexia Prskawetz. 2004. "A pooled Time-Series Analysis on the Relation Between Fertility and Female Employment". *European Journal of Population* No. 1, p. 35–62.
- Кубуровић, Анкица. 2003. „Ставови младих у Србији о родитељству у периоду друштвених промена (крај 80-их – крај 90-их)“. *Социолошки преглед* бр. 1-2. стр. 117–135.

- Liefbroer, Aart C. 2005. "The Impact of Perceived Costs and Rewards of Childbearing on Entry into Parenthood: Evidence from a Panel Study". *European Journal of Population* No. 21. p. 367–391.
- Mandel, Hadas and Moshe Semyonov. 2005. "Family Policies, Wage Structures, and Gender Gaps: Sources of Earnings Inequality in 20 Countries". *American Sociological Review*, No. 6. p. 949–967.
- Mills, Melinda, Letizia Mencarini, Maria Letizia Tanturri and Katia Begall. 2008. "Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands". *Demographic Research*. No.1. p. 1–26.
- McDonald Peter, 2000. "Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility", *Journal of Population Research*, No. 1, p. 1–16.
- McDonald Peter, 2007. "Low Fertility and Policy", *Ageing Horizons*, No. 7, p. 22–27.
- Neyer, Gerda. 2006, "Family policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies", *Working paper*, presented at the Annual Meeting of the Population Association of America, Los Angeles, March 30-April 1.
- Рашевић, Мирјана. 1995. „Прихватање популационе политике на индивидуалном нивоу“. *Становништво*. бр. 2. 85–109.
- РЗСС. 2012. *Коришћење времена у Републици Србији*. Републички Завод за статистику, Београд: БАСТ.
- Шобот, Анкица, 2010. „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“, *Социолошки преглед*, бр. 2, стр. 267–284.
- Шобот, Анкица, 2012. „Три демографске последице родно специфичних модела понашања на примеру Србије“, *Становништво*, бр. 2, стр. 85–109.

Ankica Šobot

GENDER ROLES AS DETERMINANTS OF LOW BIRTH LEVELS

Summary: Gender roles and characteristics of gender relations are considered the key determinants of very low fertility levels in contemporary countries. Various empirical sources confirm the positive connection between fertility level and achieved degree of gender equality. An increase in the level of education and employment of women provide greater living standard security for the family and possibilities for a better quality life conditions. Gender equality is a value incorporated in policies which are directed towards encouraging births, implying its use

in parenthood, as well as encouraging equality in view of employment and professional life. The traditional division of roles prevails in Serbia and parenthood is primarily the obligation and responsibility of women. An increase in education level and changes in the socio-professional structure of female population were not accompanied by changes in the gender relations within the family. Furthermore, unemployment of women and economic insecurity may negatively influence the decision on the number of children.

This paper stresses the importance of gender inequality as a factor of low reproductive norms, without questioning the necessity for solving the effects of concrete measures in certain socio-economic and demographic circumstances.

Key words: low fertility, parenthood, pro-natalist policies, gender equality

